

УДК [334.732;631.115.8]:338.432

О. О. Томілін,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6454-1154>**А. М. Хорішко,**

аспірант, Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4457-2504>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.70

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

O. Tomilin,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Poltava State Agrarian University

A. Khorishko,

Postgraduate student, Poltava State Agrarian University

FORMATION AND DEVELOPMENT OF SERVICE COOPERATION IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

У статті проаналізовано сучасні тенденції становлення та розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки України. Проведено порівняння світового виробництва основних сільськогосподарських культур за товарними групами в Україні за товарними групами за 2015 та 2023 рр. Проаналізовано урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні за період з 2010 по 2023 рр. та структуру посівних площ за період з 2010 по 2024 рр. Визначено напрямки становлення та розвитку обслуговуючої кооперації. Доведено, що сільськогосподарська обслуговуюча кооперація за період свого становлення та розвитку показує свою дієздатність та ефективність функціонування в ринкових умовах господарювання. Окреслено основні питання, які потребують подальшого дослідження щодо обслуговуючої кооперації в системі аграрного виробництва.

The article analyzes the current trends in the formation and development of agricultural service cooperatives in the agrarian sector of the Ukrainian economy. A comparison of the world production of major agricultural crops by commodity groups in Ukraine by commodity groups in 2015 and 2023 was carried out. The productivity of the main agricultural crops in Ukraine for the period from 2010 to 2023 was analyzed, and the structure of their sown areas for the period from 2010 to 2024 was studied. The directions of formation and development of the service cooperative were determined. It has been proven that the agricultural service cooperative during the period of its formation and development shows its effectiveness and efficiency of functioning in market conditions of management. The main issues that require further research regarding service cooperation in the system of agricultural production are outlined. The main issue that requires further scientific discussion is the development of agricultural cooperation in the format of integration processes in the agricultural sector of the economy. In addition, legislative support for the purpose of cooperative formations, including the prospects for their practical application, remains an important issue. It has been proven that the development of agricultural service cooperatives in rural areas requires the introduction of cooperative legislation and practical state support in accordance with the recommendations of international institutions and the acquired global practice. It has been proven that only with effective state support, new financial and economic reforms of the organization of agro-industrial production and provision of the necessary legal framework, the effective development of agricultural service cooperatives in the agro-industrial production of Ukraine is possible. The structural policy of agrarian agricultural reforms should be aimed at solving a range of issues in the direction of the further formation and development of agricultural service cooperatives in Ukraine and the institutionalization of small family farms in the socio-economic environment. It has been proven that vertical integration on the basis of agricultural service cooperatives is based on relationships between service cooperatives and production cooperatives by guaranteeing the sale of produced agricultural products to

consumers, as well as providing constant support to farms in the production of these products. The problem of the development of service cooperatives in the agricultural sector is the lack of determination of the status of agricultural cooperatives and the tax regulation mechanism at the legislative level.

Ключові слова: обслуговуюча кооперація, регулювання, інтеграція, сільське господарство, агропромислове виробництво.

Key words: service cooperation, regulation, integration, agriculture, agro-industrial production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зараз сільськогосподарська обслуговуюча кооперація перебуває в кризовому стані, але, незважаючи на це, саме вона має значний потенціал у відродженні аграрного сектора економіки України та може вирішити багато проблем, з якими нині стикаються товаровиробники. Перед вітчизняними товаровиробниками постає проблема розробки та практичного використання фінансово-економічного механізму регулювання сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в залежності від стратегічних цілей товаровиробників, впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Без ефективного управління оборотними активами неможливо реалізувати довгострокові фінансові стратегії сучасного підприємства. Для розв'язання даного завдання спрямоване наше наукове дослідження. Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у сільській місцевості потребує приведення кооперативного законодавства та практичної державної підтримки до відповідності з рекомендаціями міжнародних інституцій та з набутою світовою практикою. Відсутність необхідних структурних змін у агропромисловому виробництві та науково-обґрунтованих організаційно-економічних механізмів регулювання, нееквівалентність міжгалузевого обміну, невідповідність між вхідними і вихідними фінансовими потоками з іншими галузями національної економіки, які призвели до некерованості цих процесів [7].

На нашу думку, одна з соціально-економічних проблем, яка потребує детального вивчення і значних зусиль — це обслуговуюча кооперація в агропромисловому виробництві нашої держави. Проблема ефективного використання земельних угідь, формування та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативних формувань в агропромисловому виробництві України залишається актуальними та недостатньо дослідженими.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

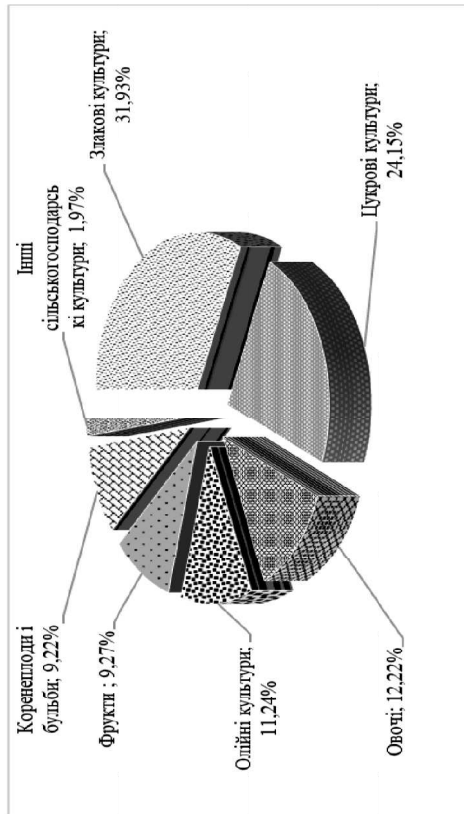
Питання формування та розвитку кооперативного сектору, обслуговуючої кооперації у сільському господарстві висловлюють: О.М. Варченко, О.О. Варченко та ін. [1], Калетнік Г.М., Шпикуляк О.Г., Хвесик Ю.М. та ін. [2], Т.В. Лівощко, Р.В. Севастьянов [3], А.О. Пантелеймоненко [4] та інші вчені-економісти. Серед кооперативів, що репрезентують світовий кооперативний рух є дві великі групи — виробничі та сервісні (обслуговуючі). Важливо враховувати, що сервісні кооперативи — це підприємства особливого типу [4, с. 317]. Незважаючи на глибину дослідження наукових основ становлення та розвитку кооперативних відносин у сільському господарстві, недостатньо дослідженими залишаються питання становлення та розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки України.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

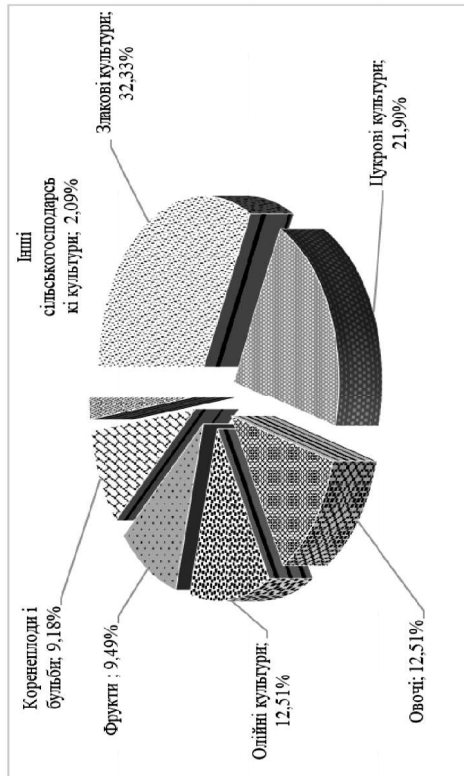
Метою даної статті є проведення системного аналізу становлення та розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки України в контексті глобальних світових економічних викликів. Це питання виникає у зв'язку з актуальністю дослідження та низки проблемних питань особливо в частині світового виробництва основних сільськогосподарських культур за товарними групами та структурою посівних площ, визначення напрямів становлення та подальшого розвитку обслуговуючої кооперації в аграрному секторі національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

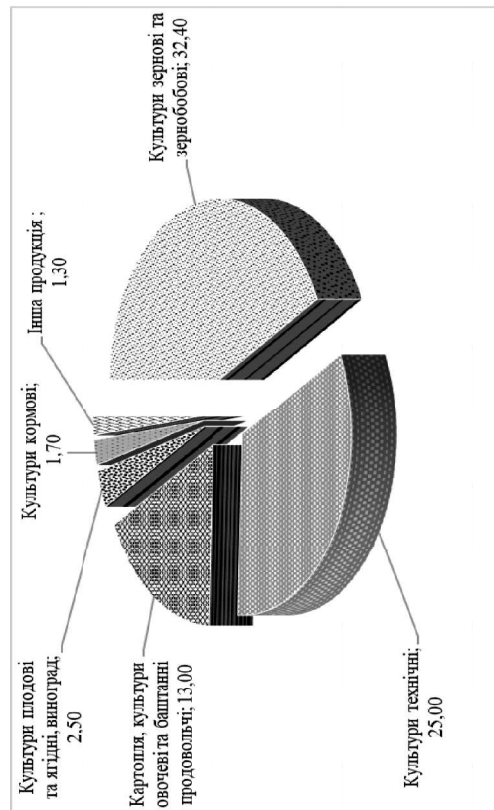
Основою функціонування організаційно-правових виробничих структур горизонтального і вертикального типів є кооперація. При кооперації основний та обіговий капітал застосовують спільно, розподіляючи його на більшу масу го-

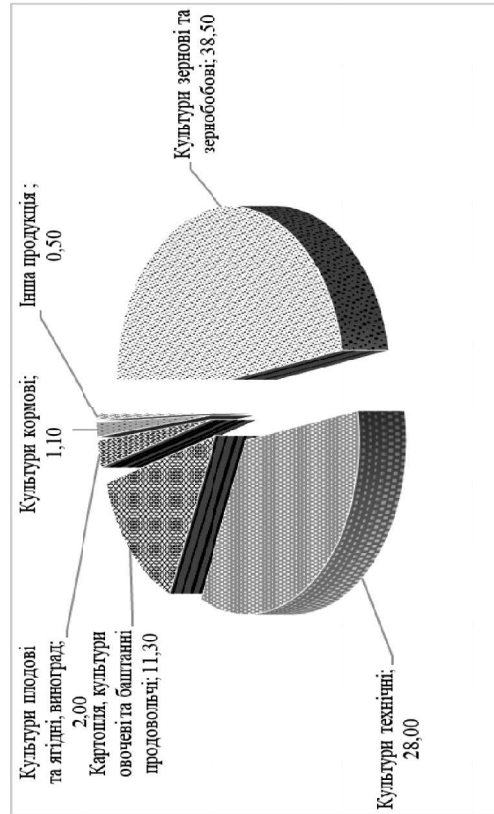
Світове виробництво основних культур за товарними групами, %, 2015 р.

Світове виробництво основних культур за товарними групами, %, 2023 р.

Виробництво основних культур в Україні за товарними групами, %, 2015 р.

Виробництво основних культур в Україні за товарними групами, %, 2023 р.

Рис. 1. Порівняльна характеристика світового виробництва основних культур за товарними групами та виробництва основних культур в Україні за товарними групами, 2015, 2023 рр.

Джерело: розробка авторів на основі [6, 8, 9, 10].

Таблиця 1. Урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні 2010–2023 рр., з 1 га, ц

Роки	Зернові, зернобобові	Цукровий буряк	Соняшник	Картопля	Овочеві культури
2010	26,9	279	15,0	132	174
2015	41,1	436	21,6	161	206
2020	42,5	416	20,2	157	207
2021	53,9	479	24,6	166	215
2022	45,8	541	21,6	174	200
2023 ^{1,2}	55,2	478	24,5	177	220
%	у 2,0 р.б.	у 1,7 р.б.	у 1,6 р.б.	у 1,3 р.б.	у 1,3 р.б.

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

² Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 94%). Дані можуть бути уточнені.

Джерело: сформовано на основі даних міністерства аграрної політики та продовольства України за відповідні роки [ukrstat.gov.ua].

тової продукції, при цьому собівартість одиниці продукції знижується. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація нині є з'єднуючим ланцюгом, який допомагає представникам малого та середнього бізнесу виходити на нові етапи внутрішнього та зовнішнього ринків, де вдало і успішно може на них позиціюватися. Визначальною метою сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є підвищення прибутків членів від їхніх власних господарств. В сучасній ринковій економіці взаємовигідні відносини товаровиробників з переробними, обслуговуючими галузями, торговельними та іншими структурами прийнято вважати інтеграційними процесами. Так, кооперативи нового покоління створюються на основі інтеграції всіх ланок виробництва та переробки сільськогосподарської продукції з метою випуску та реалізації продовольства [3]. Вертикальна координація поєднує сфери допоміжної діяльності, яка забезпечує єдність і непереривність допоміжних і технологічних дій та найкраще використовує комплексні господарські ресурси [5, с. 69]. Вертикальна інтеграція забезпечує єдність технологічних процесів виробництва сільськогосподарської сировини і доставку до споживача готової продукції. Графічно порівняльну характеристику світового виробництва основних сільськогосподарських культур за товарними групами та виробництва основних культур в Україні за товарними групами, 2015, 2023 рр. нами представлено на рис. 1.

Структура виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні за товарними групами є дуже схожою до структури світового виробництва основних сільськогосподарських культур. Але поряд з цим, існують відмінності щодо питомої ваги. В Україні вища питома вага цукрових культур (24,15%) та відповідно світового виробництва — 21,90% і нижча частка плодівих і ягідних культур та винограду. Вважаємо, що прискоренню процесу формування та розвитку аграрного сектору економіки є становлення вертикальної інтеграції. Отже, тільки вертикально інтегровані сільськогосподарські кооперативи можуть значно полегшити діяльність окремих сільських мешканців, оскільки тільки при цьому можна здійснювати сумісний обробіток присадибних ділянок, відносно недорого закуповувати насіння, корми, добрива, пестициди та вигідно продавати надлишки своєї продукції на ринку тощо. Ми погоджуємося з авторами О.М., Варченко, О.О., Варченко та ін. [1, с. 76]. щодо чинників, які стримують подальший розвиток сільськогосподарської кооперації це:

- відсутність належної кооперативної освіти;
- недостатність обсягу та інструментів державної фінансової підтримки на етапі становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації;
- несприятливі умови оподаткування фінансово-господарської діяльності обслуговуючої кооперації.

Урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні за період з 2010 по 2023 рр. нами наведено в табл. 1.

За останні 13 років урожайність цукрових буряків в Україні збільшилась до 478 ц з одного гектара (тобто у 1,7 р.б.), а зернових, зернобобових культур — у 2 р.б., у порівнянні до базового 2010 року.

Аналізуючи структуру посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні за 2010–2024 рр. (табл.2) можна зробити висновок, що в цей період посівні площі під усі досліджувані нами сільськогосподарські культури мали тенденцію до зменшення, за винятком соняшника, які були більшими за 4900 га.

Отже, у сучасних ринкових умовах господарювання, вирощування соняшнику є пріоритетним напрямком для більшості сільськогосподарських підприємств.

Структурна політика аграрних сільськогосподарських реформ має бути направлена на вирішення кола питань у напрямку подальшого формування та подальшого розвитку в Україні сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та інституалізації дрібних сімейних фермерських господарств до соціально-економічного середовища. Вважаємо, що тільки при дієвій державній підтримці, нових економічних реформах організації виробництва, ефективній струк-

Таблиця 2. Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні, 2010–2024 рр., тис. га

Показники	Роки							2024 до 2010 рр. (у %)
	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024 ^{1,2}	
Уся посівна площа	26952	26902	28147	28581	23405	22808	20241	75,1
Зернові та зернобобові	15090	14739	15392	15995	12171	10985	11116	73,6
Цукровий буряк	501	237	220	227	184	250	258	51,5
Соняшник	4572	5105	6457	6622	5293	5220	4947	108,2
Картопля	1408	1291	1325	1283	1208	1210	1204	85,5
Культури овочеві	462	440	457	454	373	397	401	86,8
Культури кормові	2599	1990	1677	1535	1322	1269	1217	46,8

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

² Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 94%). Дані можуть бути уточнені.

Джерело: Сформовано на основі даних міністерства аграрної політики та продовольства України за відповідні роки [ukrstat.gov.ua.].

турній політиці а галузевих структурах сільськогосподарства, забезпеченні необхідної правової бази, прийняття правильних управлінських рішень можливе становлення та подальший розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в агропромисловому виробництві України. З метою відновлення балансу, держава повинна створити такий механізм регулювання, який зможе забезпечити всі галузі національної економіки приблизно однаковим прибутком.

Головну роль для конкурентоспроможності сучасного підприємства відіграє фінансово-економічний механізм використання оборотних активів, оптимізація джерел фінансування і ефективності їх використання. Фінансово-економічний механізм функціонування сільськогосподарської обслуговуючої кооперації — це цілеспрямована та керована відкрита система організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок здійснення кооперативної діяльності в економіці України. Це система взаємодії елементів і методів впливу на кооперативний сектор взагалі та окремі види кооперації з метою забезпечення максимально ефективного функціонування його виробничих ресурсів і підсистем шляхом використання економічних, соціальних, організаційних і адміністративних засобів управління.

Формування та подальший розвиток обслуговуючих кооперативів сприятиме в перспективі створенню якісно нових економічних відносин між товаровиробниками, об'єднуючи їх зусилля для вирішення існуючих фінансово-економічних проблем з метою покращення добробуту селян.

Отже, пріоритетним напрямом розвитку аграрної сфери національної економіки є формування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з метою більшого зміцнення економічного потенціалу агропромислового виробництва. Необхідно зорієнтувати нашу молодь та сільське населення, а саме: активізацію кооперативних організацій; просвітницька робота серед жителів села за допомогою місцевих засобів масової інформації щодо підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; налагодження партнерства між навчальними закладами освіти аграрного напрямку, органами влади і сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Вважаємо, що подальше становлення та розвиток обслуговуючої кооперації в Україні може проводитись за наступними напрямками: організація кооперативів за умовою спільного використання техніки; створення заготівельно-збутових кооперативів; створення кооперативів з постачання матеріально-технічних засобів мінеральних та органічних добрив, пестицидів тощо. Таким чином, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація є ефективною організаційно-економічною формою сприяння сільському розвитку та передбачає соціальну, економічну й просторову взаємодію учасників, спрямовану на виконання суспільних функцій сільського господарства та економічного зростання життєвого рівня сільського населення. Держава, формуючи відповідну законодавчу базу, має нині виступати як психологічний мотиватор процесу розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Вертикальна інтеграція — це одна із форм організації об'єднання промислових, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, яка сприятиме досягненню очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів. Відродження обслуговуючої кооперації в Україні є радикальним напрямом в розбудові ринкової економічної системи агропромислового виробництва.

Потребує подальшого дослідження питання обслуговуючої кооперації в системі аграрного виробництва. Механізм впливу вертикальної

координації на товаровиробників обслуговуючої кооперації у процесі реалізації міжгалузевих економічних відносин в агропромисловому виробництві є нині малодослідженим питанням.

Література:

1. Варченко О.М., Варченко О.О., Вернюк Н. О. Пріоритетні напрями розвитку кооперації в ланцюгах поставок агропродовольчої продукції. Збірник наукових праць Уманського НУС. 2022. Вип. 101. Ч. 2. С. 65—78. DOI: 10.32782/2415-8240-2022-101-2—65-78.

2. Калетник Г.М., Шпикуляк О.Г., Хвесик Ю.М., Білокінна І.Д. Розвиток кооперації у реалізації потенціалу відновлюваних джерел енергії для впровадження "зеленого" курсу і сталого розвитку сільських територій. Економіка природокористування і сталий розвиток. 2022. № 12. С. 26—38. <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001399079>

3. Лівощко Т.В., Севастьянов Р.В. Особливості формування стратегії розвитку кооперації в Україні. Ефективна економіка. 2021. № 2. Режим доступу до журналу: URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8646>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.2.81.

4. Пантелеймоненко, А. Кооперативи підприємств та їх бізнес-моделі. Економічний простір, (191), 2024. 315—320. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-52>

5. Томілін О. О., Галич О. А. Економічні аспекти розвитку міжгалузевих відносин в аграрній сфері: монографія. Полтава: ПДАА, 2016. 176 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1618> (дата звернення — 12.11.2024).

6. FiBL Statistics. Europe and global organic farming statistics. URL: <https://statistics.fibl.org/> (дата звернення — 12.11.2024).

7. Tomilin, O., Gryschko V., Kolomiyets S. (2020), Features of investment regulation of construction in Agriculture. In: Onyshchenko V., Mammadova G., Sivitska S., Gasimov A., (eds) Proceedings of the 2nd International Conference on Building Innovations, vol. 73. Springer, Cham. Pages 741—755 pp., DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-42939-3_73

8. Willer H., Kilcher L. (eds.). (2022). The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends. URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf>.

9. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2020.pdf

10. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf

References:

1. Varchenko, O., Varchenko, O. and Vernyuk, N. (2022), "Priority directions of development of cooperation in supply chains of agro-food products", Collection of scientific works of the Uman National Academy of Sciences, vol. 101, no. 2, pp. 65—78. <https://doi.org/10.32782/2415-8240-2022-101-2-65-78>.

2. Kaletnik, G., Shpykulyak, O., Khvesyk, Y. and Bilokinna, I. (2022), "Development of cooperation in realizing the potential of renewable energy sources for the implementation of the "green" course and sustainable development of rural areas", Economics of nature use and sustainable development, vol. 12, pp. 26—38, available at: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001399079> (Accessed 12/11/2024).

3. Livoshko, T. and Sevastyanov, R. (2021), "Peculiarities of formation of cooperation development strategy in Ukraine", Efficient economy, vol. 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.81>.

4. Panteleimonenko, A. (2024), "Enterprise cooperatives and their business models", Economic space, vol. 191, pp. 315—320. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-52>

5. Tomilin, O. and Halych, O. (2016), Ekonomichni aspekty rozvytku mizhhaluzevykh vidnosyn v ahrarniy sferi [Economic aspects of the development of inter-branch relations in the agrarian sphere], PDAA, Poltava, Ukraine, available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1618> (Accessed 12/11/2024).

6. FiBL (2024), "Statistics of organic farming in Europe and the world", available at: <https://statistics.fibl.org/> (Accessed 12/11/2024).

7. Tomilin, O., Gryschko, V., and Kolomiyets, S. (2020), "Features of Investment Regulation of Construction in Agriculture", Lecture Notes in Civil Engineering, vol. 73, pp. 741—755. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42939-3_734.

8. Willer, H. and Kilcher, L. (2009), "The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2022. FIBL-IFOAM Report", available at: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf> (Accessed 12/11/2024).

9. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2020", https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf available at: (Accessed 12/11/2024).

10. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2021", available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf (Accessed 12/11/2024).

Стаття надійшла до редакції 14.11.2024 р.